

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.06.23

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Paleografi

Paleografi er læren om gamle skriftformer og hvordan de har utviklet seg over tid. Det kan også oppfattes som et sett av metoder og teknikker for å studere og forstå historiske skriftformer. Det omfatter sammenlignende studier av skrift/skrifttyper.

“Paleografi er en teknikk historikeren bruker til å tolke gammel bokstavskrift. Den handler om hvordan fortidas skriftarter har utviklet seg og kan forstås. Paleografien har utviklet seg av diplomatikken. Det er en historisk hjelpevitenskap som har til hensikt å vurdere diplomer som historiske kilder. I norsk terminologi brukes diplom synonymt med middelalderbrev. Den overveiende del av de norske middelalderbrevene har da også et rettslig innhold. Den paleografiske teknikk eller metode tyder skrift på papyrus, pergament, papir o.l., dessuten skrift på potteskår (ostraka, især brukt i Egypt og Hellas), tynne metallplater (ofte magiske tekster), private, mer eller mindre tilfeldige inskripsjoner på husvegger o.l. (såkalte graffiti, f.eks. i Pompeii). Uten kunnskaper om skrifttyding kunne man knapt studert norsk historie før 1870. Omtrent da tok dagens skrifttyper over for den gotiske håndskriften.” (<http://www.kildenett.no/portal/artikler/2007/1184576009.85>; lesedato 14.09.18)

Panegyrikk

Lovtaler og ros, f.eks. i dedikasjoner i bøker eller i dikt rettet til adelsmenn eller konger. Panegyrikk kan gjennomsyre et helt verk.

Verket kan f.eks. være skrevet som en bønn om støtte hos en mektig person.

Jacques-Bénigne Bossuet: *Panegyrikk om sankt Bernard* (1653)

Papirspisende insekt

“Insektangrep i bibliotek er et kjent problem i store deler av verden, men i Skandinavia har vi vært ganske forskånet mot dette inntil for noen år siden. Klimaendringer, varmere vær og større flyt av varer og mennesker mellom ulike verdensdeler er noe av årsaken til dette. Et eksempel på et nylig importert insekt er skjeggkre. Dette ble første gang oppdaget i Norge i 2013. Insektet lever kun innendørs i Norge og forveksles ofte med vanlig sølvkre, som er et kjent insekt her til lands. I bibliotek – spesielt med gamle samlinger – vil man kunne finne spor etter insektangrep. Det kan være bøker eller skinninnbinding som er spist på i kanten eller med hull etter borebiller. Slike insektangrep kan ha skjedd mange år tilbake. Oppdager man et aktivt insektangrep i lokalene, er det viktig å iverksette tiltak for å ta vare på samlingen og bekjempe insektangrepet. På kort sikt må tiltakene være rettet mot å bekjempe insektene, men vel så viktig er preventive tiltak for å unngå nye angrep eller redusere skadeomfang. Selv om det er utrivelig å få skadedyr/ insekt innomhus, er det ikke alle som er skadelige for boksamlinger. Eksempler på insekt som kan skade våre samlinger, er borebiller, boklus og sølvkre/skjeggkre.” (<https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/Insekt-i-bibliotek.pdf>; lesedato 14.07.17)

“Sølvkre er en art som har vært kjent i Norge i mange år, mens skjeggkre ble oppdaget relativt nylig. Skjeggkre (latin: *Ctenolepisma longicaudata*) er en børstehale som spiser både dyre- og plantemateriale – deriblant bøker og annet papirmateriale. I stadiene fra klekking til voksen har kreet behov for protein som den blant annet kan finne i gamle bøker. Små mengder matrester er tilstrekkelig til å holde liv i en bestand. Skjeggkre er større enn sølvkre, er mer hardfør og kan leve i tørrere klima. Fullvoksne skjeggkre er opptil 20 mm lange, er mørkegrå og har en hårete overflate. På bakkroppen sitter tre lange haletråder. På hodet sitter to lange antenner. Kreet kan bli opp til syv år gammelt og er kjønnsmodent etter to år. Etter at det er kjønnsmodent, legger hunnen opptil 50 egg i året. Disse klekker fra to uker og opptil åtte måneder etterpå. Skjeggkre lever innendørs og best i klima på over 20 °C med en relativ fuktighet opp mot 70 %, men kan godt leve ved lavere temperatur og fuktighet. Kre er nattdyr og har det best i mørket. De lever derfor gjerne i sprekker og bak lister eller oppslagstavler og bilder på veggen. Sølvkre trives best i fuktige områder, mens skjeggkre også opptrer i tørre og varme arealer, som for eksempel kontor. Skjeggkre trives ikke i lave temperaturer. Utvikling og aktivitet begrenses kraftig i temperatur under 16 °C og stanser ved 11 °C. [...] Hvis biblioteket har mye papir liggende løst på gulv, på bord og i hyller, er dette god og tilgjengelig mat for insekt. Esker av bølgepapp på gulv er spesielt attraktivt, så la ikke materiale stå på gulvet, men på traller eller i hyller. Rydding av lokaler og kasting av papir og bøker vil bidra til å redusere mattilfanget til insektene. Unngå mat i nærheten av samlinger, og fjern matrester i kontorlokaler.” (<https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/Insekt-i-bibliotek.pdf>; lesedato 14.07.17)

“Skjeggkre ble første gang oppdaga i Norge for to år siden [dvs. i 2014]. Det er et vingeløst insekt som trives i et tørt og varmt miljø, og det spiser nesten alt mulig. [...] Det er ganske fantastisk og skremmende hvordan disse kreene sprer seg utover

det ganske land. De følger med i pappkasser, sendes via posten, du får dem med i enkelte butikker, og dermed får de en utrolig spredning [...]. Skjeggkre er nattaktive dyr, og det gjør dem vanskelige å oppdage [...] det halvannen centimeter lange insektet. [...] Rundt omkring i verden har man hatt veldig store problemer med å bli kvitt skjeggkreet, sier Preben Ottesen i Folkehelseinstituttet. Et annet av tiltakene Nasjonalbiblioteket har prøvd, er å sette ut forgiftet åte. Men Ottesen er ikke spesielt optimistisk med tanke på resultatet. - Skjeggkre er altetende. De spiser brødsmuler, døde insekter, papir. De har enzymer i magen som kan spalte cellulose. Vi sier at når man skal bruke forgiftet åte, må man fjerne konkurrerende matkilder, men her er til og med tapetet på veggen en konkurrerende matkilde. [...] I sikringsmagasinene i Mo i Rana, hvor det blant annet står et komplett sett av norske aviser tilbake til 1763, er temperaturen så lav at insektet ikke greier å formere seg. - Vi regner sikringsmagasinene som kresikre. Skjeggkre trives ikke under 16 grader, og der er det åtte-ni grader. Å senke temperaturen er også en mulighet vi har for andre magasiner, hvis det skulle bli nødvendig. Når nytt materiale skal inn i sikringsmagasinene, fryser de det ned til minus 20 grader, før det får komme inn i det aller helligste. Ifølge skadedyrseksperten Preben Ottesen, er nettopp nedkjøling den sikreste måten å beskytte samlingene mot skjeggkreet.” (Randi Lillealtern og Per Ingvar Rognes i <https://www.nrk.no/viten/xl/en-ubuden-gjest-1.13249384>; lesedato 08.08.17)

“Skjeggkreene er ufarlige for mennesker. De koser seg om natta, og da spiser de blant annet papir, matsmuler og døde insekter. De har rukket å spre seg vidt og bredt i Norge siden 2013, både i offentlige bygg og private boliger. [...] For å være på den sikre siden og unngå spredning stenger Fylkesbiblioteket i Akershus fjernlånet fra i dag og fram til mandag 31. juli. Noe materiale er underveis til dere, men vi mener det bør gå bra. Vi stenger for å ha rundvask, storstilt ryddeaksjon osv. [...] Bibliotekene låner i stort monn av hverandre, og materiale sendes med transportordning, post osv. Vi erfarer etter samtaler med andre bibliotek at vi ikke er alene om kre-problemet. Vi følger Nasjonalbibliotekets eksempel og går åpent ut med dette i et forsøk på å hindre ytterligere spredning. Hvis bibliotekene i Norge skal lykkes i begrense dette, oppfordrer vi alle bibliotek til å sjekke egne lokaler. Det er som med hodelus og brunsnegler, hvis ikke alle sjekker og iverksetter tiltak, så blir dette problemet en evig runddans.” (fra e-post av bibliotekar Cathrine Undhjem på e-postlista biblioteknorge, 23.06.17)

“Et aktivt insektangrep oppdages ved ferske insektspor og/eller ved at man finner levende individer. Begynn med å kartlegge omfanget av insektangrepet. Identifiser hvor insektene befinner seg, og hvor stort angrepet er, slik at dere om mulig kan isolere problemet. Er det spesielle klima eller miljø som insektet vil trives i? Liker insektet å ha det varmt eller kaldt, fuktig eller tørt? Gjør en analyse av risiko-områder – for eksempel mottak, kjeller og loft. Se på bygningskonstruksjonen – insekt trives ofte bak lister, i sluk, i sprekker, ved kanaler, over himlingsplater osv. På bakgrunn av disse vurderingene bør dere utarbeide en kartleggingsplan og utsetting av limfeller. I tillegg til bruk av feller er det også viktig å loggføre

observasjoner gjort av ansatte. Snakk med renholdere – de observerer gjerne uønskede gjester gjennom sin arbeidsdag. Opprett en e-postadresse og gi ansatte anledning til å melde fra – gjerne med foto – også via mobiltelefon. [...] En limfelle er en plast- eller papplatt som er påført insektlim og åte. Hensikten er å lokke til seg insekt som, når de går i fellen, blir sittende fast i limet. Limfellen kan stå i lokalet i opptil 4-5 måneder, avhengig av type og merke. Loggføring av feller må skje jevnlig. Start med å telle insekt daglig. Vurder deretter hvor ofte telling må skje. Opprett et loggføringsskjema hvor alle tellinger legges inn. For å unngå at samme insekt telles flere ganger, må man merke hvert insekt som er talt.” (<https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/Insekt-i-bibliotek.pdf>; lesedato 14.07.17)

“Med bekjempelse av kre menes bekjempelse av kre i samlinger og i lokaler. Når det er oppdaget kre i et bibliotek, må man vurdere om det er tilstrekkelig å bekjempe kreene i lokalet, eller om det også vil være nødvendig å behandle hele eller deler av samlingen. Når kre skal bekjempes, må man sørge for at kre i alle stadier av livsløpet blir drept. Egg er mye mer hardføre enn nymfer og voksne individer. For å sikre at alle kre blir fjernet i lokalene, vil det derfor være nødvendig å gjennomføre bekjempelse i flere omganger. Bekjempelse av kre skal skje på en miljøvennlig måte og slik at samlinger eller ansatte ikke tar skade av behandlingen. Metodevalg må derfor ta utgangspunkt i dette. Bekjempelse av kre utføres av skadedyrfirma og valg av metode(r) må skje i samråd med dem. [...] Insekt tåler dårlig lave temperaturer, og frysing er en metode som de fleste materialer tåler godt. For insekt som er tilpasset vårt nordiske klima, må man helt ned i -30 °C for å ta livet av insektet i alle stadier (fra egg til voksen). For kre er det tilstrekkelig med frysing til -20 °C. Metoden er ufarlig for bokmateriale, men ikke alle materialer tåler frysing. Magnetbånd og CD-plater kan ikke fryses. Det er viktig å pakke inn det som skal fryses i plast, og unngå rask opptining. Dette kan gjøres ved å sette fryst materiale i termohette eller isoporkasse under opptiningsprosessen. Anbefalt frysetid er to til tre døgn.” (<https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/Insekt-i-bibliotek.pdf>; lesedato 14.07.17)

En “book lice” er en “species (*Liposcelis divinatorius*) of minute (one-sixteenth-inch) soft-bodied, wingless insects of worldwide distribution that damages old books by feeding on the glue and paste in bindings. Usually gray, white, or translucent in color, book lice also consume mold, cereal products, and the bodies of dead insects, which makes them a menace to botanical and zoological specimens. Keeping relative humidity low helps to control them in libraries and exhibit spaces. Book lice are prey to book scorpions. They can be exterminated by freezing the infested item. [...] Synonymous with book mites.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Det som på engelsk kalles “bookworm” er “[t]he larval form of a variety of flying beetles that damages books and other printed materials by feeding on digestible materials in paper, paste, glue, sewing thread, boards, and leather, leaving small

holes in leaves and bindings, a highly undesirable condition known as worming [...]. Their presence is indicated by small piles of cream-colored dust (excreta). Former Yale University conservator Jane Greenfield recommends an ingenious method of trapping the adult beetles in her book *The Care of Fine Books* (Nick Lyons Books, 1988): apply a coat of flour paste to the outside of several glass evaporating dishes no more than three inches in diameter to enable the insects to climb up the slippery sides; then deposit a teaspoon of wheat flour in the center of each dish and place the dishes on low bookshelves in the room containing signs of their presence. Attracted to the flour, the adult beetles will be unable to fly away because the take-off area inside the dish is too small. Bookworms can also be exterminated by freezing the infested item.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kakerlakk er et “very common nocturnal beetle-like insect of the genus *Blatta*, dark brown in color and of comparatively large size, known for its voraciousness and affinity for human habitations. It prefers kitchens where it multiplies rapidly if sufficient food is available. Cockroaches also feed on paste and glue and will chew through the binding of a book to get to it. They also excrete a dark-staining liquid that can be difficult to remove. The best way to prevent infestation is to prohibit food and drink near library collections. According to Jane Greenfield (*The Care of Fine Books*, Nick Lyons Books, 1988), boric acid powder sprinkled lightly on the shelves around books also discourages cockroaches.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Parabase

(_litterær_praksis) En del av et skuespill der replikkene er vendt direkte til publikum. F.eks. ved at koret i en gresk komedie henvender seg til tilskuerne. En slags digresjon der en figur i et skuespill forteller publikum om sine tanker, meninger, følelser, intensjoner.

Den greske komedieforfatteren Aristofanes brukte ofte dette virkemidlet. “In Aristophanes’ *Clouds* (the revised and only extant version), the chorus leader steps out of his role in order to address the audience directly and to comment on the reception of the staging of the first version of the play (Aristophanes 1998: lines 518-562). [...] the modern kind of parabasis that goes under the name of ‘romantic irony’ ” (Leif Dahlberg i <https://content.sciendo.com/abstract/journals/nor/31/1/article-p103.xml>; lesedato 14.03.19).

Et kjennetegn ved “distancing in romantic irony is the artist’s ability to step outside of the fictional space of their creation and address the reader or audience directly.

The technical term for this is *parabasis*; its antecedents are in ancient Greek comedy when the chorus would address the audience.” (Cherlin 2017)

Parafrase

En tekst som er en forenklede omskrivning av en annen, ofte vanskeligere tekst.

“A summary is most often a contracted version of the full text. But that is not always the case. An abstract of a seventeenth-century treatise on natural philosophy written for engineers can be completely different from an abstract written for philosophers. The first category of readers is likely to be more interested in the mechanics of the reported experiments, whilst the second category of readers may be more drawn by the interpretation and general context of the work.” (Kircz og Weel 2013 s. 141).

Professor i klassisk filologi Øivind Andersen beskriver aktiviteter som foregikk i antikkens skoler: “En annen skriftlig øvelse var parafrasen. Elevene fikk seg forelagt en forbilledlig tekst – de arbeidet jo bare med mønstertekst som det var verdt å beskjeftige seg med. De skulle så uttrykke det samme i andre ord. De var klar over den vanskeligheten at originalen da allerede kunne (burde) ha lagt beslag på den beste måten å si tingene på. Men problemet var mer prinsipielt enn praktisk. Og som Quintilian [en antikk retoriker] sier, “der fins dog også en plass for det nest beste” (10.5.5f). Parafrasen kunne gå ut på å utbrodere maksimalt, eller forkorte maksimalt, å endre stilnivået eller syntaksen (f.eks. eliminere eller flette inn direkte tale), å gå fra vers til prosa eller omvendt, og på mer avansert nivå, å snu innholdet på hodet, eller å utarbeide svar, motstykke og fortsettelse. Alt dette ble naturligvis også fremført muntlig.” (Andersen 1998 s. 10)

“[S]tudy guides, such as SparkNotes [...] dispense with the individual writing style of an author and hence downgrade the level of sociocognitive complexity of the original.” (Lisa Zunshine i <http://www.lisazunshine.net/index%20page%20files/Response%20to%20Alan%20Palmer.pdf>; lesedato 03.03.16)

Paralipse

(_litterær_praksis) Paralipse (også kalt apophasis) brukes for å få sagt det du sier at du *ikke* skal si. Eksempler: “Jeg skal ikke fortelle dere hvor ofte jeg har hørt NN bruke dette dårlige argumentet, men dette er minst tiende gang”, “Siden hennes løgn om min utroskap ikke er relevant, skal jeg ikke nevne den her.”

Ordet stammer fra gresk: “af gr. *paraleipsis* udeladelse, af *para-* + *leipein* efterlade, lade ligge [...] talefigur, hvor man fremhæver noget ved at lade som om, man vil forbigå det (fx jeg vil slet ikke nævne NN).” (http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Sprog/Fremmedord/p-pd/paralipse; lesedato 29.05.19)

Parallell-lesing

(_lesepraksis)

“Det er sjelden jeg leser én bok i ett strekk, vanligvis er det heller ti samtidig, flekkvis og oppstykket” (litteraturkritiker Silje Bekeng i *Klassekampen* 15. desember 2012 s. 45).

Parallellkorpus

En samling av forskjellige oversettelser av samme tekst.

Parallellpublisering

(_spredningspraksis) Publisering av det samme innholdet både analogt (f.eks. på papir) og digitalt (f.eks. på Verdensveven).

Paranomosia

(_litterær_praksis) Fonologisk kvasi-identitet. Eksempel: “A pun is its own reword.” (“reword” i stedet for “reward”)

“A specific kind of word play traditionally called paronomasia, or more currently called a paragram, changes one or more letters of a word or expression to create humor or irony or, Collins (2004) suggests, to achieve ‘dramatic, critical – or bathetic – effect’ (p. 129). Thus, *Swan Lake* becomes *Swine Lake* in a Marshall book (1999) about pigs performing a ballet” (Deborah Dean i <https://www.thoughtco.com/paragram-word-play-term-1691564>; lesedato 23.09.19).

Det er en av den rumensk-jødiske dikteren Paul Celans foretrukne stilfigurer (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 96).

Paraspill

(_ dataspill) Et (data-)spill som er et vedlegg til et annet produkt og peker mot dette andre produktet.

Chris Miller og Phil Lords film *Det regner kjøttboller* ble i 2010 utgitt i Blue-ray-utgave med et matkrigspill og et sing-a-long-innslag blant ekstramaterialet.

Parnass

Ordet stammer fra det greske fjellet Parnassos der musene og kunstnerguden Apollon holdt til. Ordet ble senere brukt om det viktige/opphøyde ved kunst eller en gruppe kunstnere som var svært anerkjente i samfunnet.

Paronomasia

(_ litterær _ praksis) Et slags ordspill. Forening i samme setning av ord som uttales likt eller nesten likt, men som har helt forskjellig betydning (Nayrolles 1987 s. 52).

Pasjonsspill

(_ sjanger, _ drama) Spillene var religiøse, men løsrevet fra kirkerommet og plassen rundt kirken, med handling som foregikk i gater og på åpne plasser i eller rundt byen eller landsbyen.

Den franske organisten og forfatteren Arnoul Gréban skrev på 1400-tallet et pasjonsspill på 35.000 vers, som begynner med skapelsen av jorda og mennesket. Forestillingen gikk over flere dager. Den andre dagen ble Jesu liv levendegjort for publikum, på den tredje dagen ble Jesus arrestert og henrettet, og den fjerde dagen viste gjenoppstandelsen. Franske Jean Michel skapte mot slutten av 1400-tallet et pasjonsspill som varte i ti dager. Grébans ble spilt i Abbeville i 1452, Michels i

Amiens i 1500. Et pasjonsspill som ble framført i byens Mons i 1501, ble spilt på 70 ulike steder (Saulnier 1948 s. 117).

Pasjonsspill har blitt spilt minst 200 steder i Europa, og blant disse i ca. 80 landsbyer i Østerrike og i Bayern i Tyskland (Goldner et al. 1980; upaginert).

Pasjonsspillene i middelalderen var folketeater der vanlig folk både var tilskuere og deltok som "statister". I et pasjonsspill i Luzern i Sveits skal 4000 mennesker ha deltatt i spillet (Faulstich 1996 s. 192).

Det mest kjente pasjonsspillet er spillet i Oberammergau i Bayern i Tyskland. Det ble gjenetablert som tradisjon fra 1600-tallet av (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 46). I 1634 ble det oppført fordi befolkningen i landsbyen hadde lovet å framføre Jesu lidelse og død hvis de overlevde pesten i år 1633-34. Den eldste bevarte teksten til spillet er fra 1662, og er basert på to pasjonsspill: ett fra 1400-tallet og ett fra 1500-tallet. Ved Oberammergau-spillet i 1860 ble det innført verselinjer i teksten. Det vanlige ble etter hvert at spillet ble oppført hvert 10. år, og enkelte roller ble æres-embeter blant familiene i Oberammergau. I år 1900 deltok 550 personer i spillet (Harenberg 1987 s. 101). De fleste skuespillerne er vanlige mennesker, bønder og håndverkere fra trakten som i den lange perioden mellom spillene nøye lærer og øver på sine roller. Noen av dem har sine roller på livstid. Alt er grunnlagt på frivillig og gratis innsats.

I 1630-årene ble landsbyen Oberammergau rammet av pest. En landsbyforsamling lovet den 27. oktober 1633 å framføre et pasjonsspill hvert tiende år hvis Oberammergau ble kvitt pesten. Et historieverk forteller at etter dette løftet til Gud og hverandre døde ikke lenger noen i landsbyen av pest, heller ikke de som allerede var synlig smittet (gjengitt fra Goldner et al. 1980; upaginert). Det første pasjonsspillet i Oberammergau ble framført i 1634. Det eldste bevarte teatermanuskriptet stammer fra 1662 og inneholder 1121 vers. Dette ble snart utvidet til over 2000 vers, og var midt på 1700-tallet oppe i 9145 vers. I årene 1750-60 skapte benediktineren Ferdinand Rosner von Ettal en tekst med psykologisk dybde der djevelen var en av aktørene sammen med allegoriske skikkelser som grådighet, sjalusi og fortvilelse (Goldner et al. 1980; upaginert).

På begynnelsen av 1800-tallet arbeidet presten Othmar Weis for å fornye teksten som ble framført under Oberammergau-spillet. Han fornyet hele dramaet gjennom å basere seg tett på evangeliene, noe den tidligere, mer barokkinspirerte teksten ikke hadde gjort. Alle demoner og allegoriske tolkninger av Jesu lidelseshistorie forsvant ut. Midt på 1800-tallet bearbeidet presten J. A. Daisenberger teksten ytterligere, som resulterte i at pasjonsspillet ikke lenger var et spill av bønder for bønder. På 1800-tallet ble spillet i Oberammergau berømt i hele verden, og fikk besøkende blant kirkeledere, adel, politikere og forfattere (Goldner et al. 1980; upaginert).

I 1811 komponerte Rochus Dedler musikk til spillet i Oberammergau. Tidligere hadde det vært spredte sanger, f.eks. med gregoriansk kormusikk, under framføringene, men nå ble det skapt originalmusikk. Dedler tok hensyn til at musikerne i Oberammergau var amatører som bare kunne øve i sin fritid (Goldner et al. 1980; upaginert).

Et hefte laget til framføringen av et “Donauisk pasjonsspill” på slutten av middelalderen viser at dette spillet foregikk over to dager og med 142 skuespillere. Hftet har 88 blad og har kommentarer og utvidelser av spill-regissører på 1500- og 1600-tallet. Pasjonsspillet består av 42 akter. For å vekke publikums medlidenhet har piningen av Jesus under forhørene og på korset vært svært livaktige og dramatiske (Faulstich 1996 s. 191).

I noen pasjonsspill ble det integrert djevel- og helvetesspill med scener som viste djevelen som motspiller til Jesus. Slike skrekksener var populære i befolkningen (Faulstich 1996 s. 192).

Fram til år 1514 kjenner vi ikke til at noen kvinner har hatt sentrale roller i noe pasjonsspill, ikke engang i rollen som Maria. I 1710 forsøkte pave Clemens 11 forgiveves å hindre at kvinner hadde roller i pasjonsspill (Faulstich 1996 s. 203).

Den skotske regissøren Norman Stones film *Man Dancin'* (2003) handler delvis om et pasjonsspill, og filmens handling kan også tolkes som et pasjonsspill: “Set in a Catholic parish in Glasgow, it is something of a modern British Passion Play. Man Dancin tells the story of young man who has been released from prison in Northern Ireland for gun-running and returns home wanting to settle down. His previous gangster connections, as well as a corrupt police official, are still putting pressure on him. However, he has learned something about theatre in prison and helps the priest who is putting on a play of Jesus' Passion in the parish hall. The film shows how contemporary Catholic and Christian stories can be put on film, not simply as a religious movie, but one that can be entertaining for a wide audience.” (<http://www.indcatholicnews.com/news>; lesedato 05.06.14)

Patent

(_sjanger, _sakprosa) Rettigheter som en organisasjon utsett til oppgaven, gir til en oppfinner. Patentet fungerer som et monopol på produksjon av og fortjeneste fra oppfinnelsen. Dette skjer ikke bare for oppfinnerens del, men fordi det ansporer både oppfinneren og andre til å forbedre eller lage nye oppfinnelser som samfunnet har nytte av. Muligheten til å få patent gjør at personer kan være villige til å investere enorme summer og drive langvarig eksperimentering og produktutvikling. Pengene vil sikres for dem som faktisk har oppfunnet og framstilt produktet.

Det første patentlignende dokumentet er fra år 1449 da engelskmannen John of Utynam fikk forføyningsrett og juridisk eiendomsrett til framstilling av farget glass (Meinel 1997 s. 68). Utynam fikk rettighetene for 20 år, og det er fortsatt vanlig at en patent ikke varer evig. Fordi samfunnet var interessert i at kunsten å lage farget glass ikke døde ut, ble Utyman pålagt følgende plikt: “The patentee is obliged to teach his trade”. I Italia var det allerede fra ca. 1470-tallet et patentbyrå i Venezia. Det ble blant annet gitt patent til Filippo Brunelleschi på oppfinnelsen av en slags kranbåt som kunne laste tung gjenstander, f.eks. marmorblokker (Meinel 1997 s. 70). Venezia hadde behov for enorme mengder marmor til praktbygg i byen.

Det finnes en egen type tekster – patentlitteratur – som inneholder patentbeskrivelser. Samling av patenter i egne bøker, tidsskrifter og offisielle kunngjøringsblad (lysningsblad) begynte i 1877 (Meinel 1997 s. 72). Britiske eksempler på slik blad var *Commissioners of Patents’ Journal* og *Illustrated Journal of the Patent Office*. Noen blad kom ut hver uke, men var ikke kumulative, dvs. det var bare nye patenter som var tatt med i hvert nye blad. Dermed var det vanskelig for en vitenskapsmann å få full oversikt over hva som fantes av oppfinnelser innen vedkommendes fag.

Det er stor bredde hva slags varer og produktet som kan patenteres. I våre dager er det patent på bl.a. mange typer programvare.

Patos

Sterke følelser hos tilskuere eller lesere, vekket av det høytidelige eller sentimentale i f.eks. et kunstverk.

Pedagogisk dataspill

(_ dataspill, _sjanger) Lære om farger, tall, trafikk, politiske systemer, valgkamper, land ...

Såkalte “epistemic games” skal hjelpe spillerne til å lære å tenke som erfarne byplanleggere, ingeniører, arkitekter osv. Det amerikanske selskapet Games2Train har lagd spill for det de kaller “Digital Game Based Learning”.

I 1971 utviklet historielæreren Don Rawitsch ved Carleton College i Minnesota det tekstbaserte dataspillet *Oregon Trail* til sine elever, for å lære dem om bosettingen av det vestlige USA (Lischka 2002 s. 149).

MIT og John Belchers *Supercharged!* (2002) er et 3D-læringsspill der “players fly through and navigate around electric and magnetic fields demarked with field lines. Educators note that students have difficulty grasping core concepts of electromagnetism because they run counter to their own real world experiences, yet playing a game that requires mastery of those principles in order to win may give them an intuitive grasp of how they work that can be fully developed in the classroom. *Supercharged!* builds on existing visualization and simulation techniques in science education to create compelling gaming experiences. *Supercharged!* is a 3-D action/racing game designed in conjunction with Professor John Belcher, a Physics professor at MIT who has been researching the use of digital visualization tools in supporting learning in electromagnetics” (Wolf og Perron 2003 s. 35).

I *Supercharged!* skal spilleren forestille seg å være “a student in a college physics class. The class begins with an old (and we later find out, evil) physics professor showing a crackly black-and-white educational film on electromagnetism through an old 1950 16mm film projector. The projector is struck by lightning and the students are mysteriously sucked inside, trapped in the depths of the projector’s ancient circuitry. Drawing on themes from 1950s science fiction films, the game puts the player in control of a small metallic space pod which had adopted the properties of a charged particle. The player eventually learns to navigate by placing electromagnetic charges throughout the environment – and indirect kind of motor control, in which the player learns to describe her environment by changing it. [...] Each of these obstacles affects the player’s movement, according to laws of electromagnetism. The goal of *Supercharged!* is to help learners build stronger intuitions for how charged particles interact with electric and magnetic fields and use the laws of electromagnetism to solve novel problems in a variety of contexts. [...] As Eric Zimmerman and Katie Salen argue, the process of gameplay can be thought of as observing a situation, making a decision, observing the results, and then continuing to make new decisions based on the outcomes of earlier decisions. These stages closely mirror the “scientific method” of constantly revising hypotheses through experimentation.” (Wolf og Perron 2003 s. 35-37)

Pensum

“Ordet pensum er latin for den andelen ull som slavinnene i det antikke Roma måtte karre seg gjennom i løpet av en dag. Pensum er pliktarbeidet som alle nødvendigvis må gjennom” (Aksel B. Sterri og Karl K. R. Kirchhoff i *Morgenbladet* 23. desember 2011–5. januar 2012 s. 23).

Performativ lesing

En hypertextleser har mange navigeringsvalg i teksten. Den enkelte leser velger i prinsippet fritt sin egen rekkefølge mellom enkeltdokumentene/nodene og skaper dermed tekstens “orden”. Beat Suter taler derfor om performativ lesing, en lesing “som bare lar seg beherske ved hjelp av en engasjert utspørring av det forhåndenværende tekstmaterialet” (Suter 1999 s. 37). Ifølge Suter omfatter den performative lesingen leserens (med-)arbeid, avgjørelser om leserekkefølge, aksjoner (klikking, avspilling o.l.) (1999 s. 65).

Perifrase

(_litterær_praksis) En (poetisk) omskrivning. Eksempel: “Rosenes by” (for Molde). Innebærer ofte å si noe på en omstendelig måte.

Perikope

De delene av Bibelen som leses under gudstjenestene.

Periodika

Publikasjoner som gis ut i deler, som regel med nummer eller kronologisk betegnelse (Davidsen 1995 s. 248). Omfatter bl.a. aviser, tidsskrifter og årbøker.

Peripeti

Fra gresk for “omvending”. En avgjørende vending i et skuespill, særlig brukt om et avgjørende omslag fra framgang til motgang.

Petit

(_sjanger) Fransk for “liten”. Et kort, underholdende aviskåseri (Aarønæs 2007 s. 72). Ofte en underfundig og ironisk skissepreget tekst.

Petit-forfatteren begynner gjerne med noe kjent og aktuelt, og gir deretter teksten sin egen vri. Teksten bør slutte på en uventet måte, med et overraskende poeng. “Hva er så en petit? En kort, men også lang, kommenterende, smått oppslått, ofte humoristisk, personlig og poengtert betraktning om hva som helst. Slike spalter finner vi i mange av landets aviser, fra de lokale Firda og Gudbrandsdølen til riksavisene. Dagens Næringsliv har sin “Slik lever vi nå”, Dagsavisen sin “Innfall” og A-magasinet sin “Siste ord”. I Dagbladet har man kjempet for å beholde spalten “På kornet”. [...] Hans Fredrik Dahl trekker frem hvordan forfatterne brukte allusjoner til å komme med sleivspark til de tyske okkupantene. - “Makrellen er så fin og fet i år”, skrev Borgen og siktet til de tusen tyskerne som døde under senkningen av krysseren Blücher. Under pseudonymet “Bjørn Stallare” skrev også Arne Skouen satirisk om okkupasjonsmakten, der de fete gestapister vagget oppover Parkveien til sin daglige lunsj. Tekstene ble smuglet ut fra Sverige og trykt i Norsk Tidend i London. [...] Petitene hans kom gjerne fra sommerstedet på Jomfruland, og kunne handle om en enbent måke. [...] Hvis det satiriske elementet er treffende nok, er en velskrevet petit mye mer politisk effektiv enn en halvgod politisk kommentar [...]. Professor Roksvold mener sjangeren kan fungere bevisstgjørende i enkeltsaker fordi den gjør narr av holdningene våre.” (*Morgenbladet* 7.–13. februar 2014 s. 38)

“Arne Skouen 1913-2003: Under pseudonymet “Bjørn Stallare” skrev han skildringer fra krigens Norge i Norsk Tidend, og senere i Dagbladet. Arne Hestenes 1920-1995: Skrev petiter i Dagbladet under pseudonymet “Plut”. [...] Gerd Sætre Færden 1913-1989: Skrev på Bysiden i Dagbladet under pseudonymet “tufse”. [...] Én kvinnelig petitskribent var i alle fall Gerd Sætre Færden, som under pseudonymet tufse skrev petitdikt på Bysiden på 1960- og 1970-tallet. De kom senere ut i bokform [...] Reidar Anthonsen 1918-2003: Skrev i Dagbladet under pseudonymet “Satyr”. Johan Borgen 1902-1979: Som “Mumle Gåsegg” skrev han petiter i Dagbladet under krigen. De ble senere utgitt i bokform under tittelen *Far, mor og oss.*” (*Morgenbladet* 7.–13. februar 2014 s. 38-39)

Dag Solstad: *Sleng på byen* (1983) – petiter skrevet i 1962 da han var journalist i avisa *Tiden* i Arendal

Pilotsesong

(_film) Første sesong i en TV-serie, ofte produsert med lavt budsjett og dårligere kvalitet enn etterfølgende sesonger. Episodene i de etterfølgende sesongene av TV-serien blir kun produsert hvis episodene i pilotsesongen får gode seertall og blir populær.

“Sammen med regissøren David Fincher, presenterte Kevin Spacey [TV-serien] “House of Cards” for samtlige amerikanske TV-stasjoner. Alle var interesserte, men ville ikke investere i prosjektet før det ble laget en såkalt pilot – en første episode der alle karakterene og plottet beskrives. En pilot er dyr og krevende, den skal helst slutte med en *cliffhanger* som åpner TV-stasjonenes lommebøker. [...] Det sies at unge folk ikke klarer å konsentrere seg. Hvordan kan det da ha seg at de kan se en hel sesong av en TV-serie de liker på et døgn – tre ganger lengden av en opera?” (*Dagbladet* 19. januar 2014 s. 50-51)

Pittoresk

(_estetikk) Engelsk: “picturesque”. En estetisk kvalitet som ofte blir tilskrevet bestemte landskaper, og f.eks. en hage, en paviljong eller et hus. Det som er pittoresk, har noe “malerisk” ved seg, noe som er variert på en behagelig måte. Det menneskeskapte som er pittoresk, minner om det naturlige, dvs. om ikke-menneskeskapt natur.

Ordet “picturesque had been used to mean ‘as a painter would like’ or ‘worthy of painting’ ” (Mavis Batey i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587022.pdf>; lesedato 12.10.22).

“The term picturesque originates from the Italian pittoresco, which translates as painterly or like a painting. The term encompasses the influence of artistic interests and the aesthetic ideals of fine art upon landscape gardening. [...] Picturesque painters included Nicholas Poussain (1594-1665), Claude Lorrain (c. 1600-1682) and Gaspar Dughet, known as Gaspard Poussin (1615-1675). Landscape gardeners were encouraged to think like artists, designing ornamental walks and viewpoints, rolling lawns and water features. The style pursued interesting textures, dramatic wild scenery, curious details and the full spectrum of dark to light to the delight of the viewer.” (<https://bishopsalace.org.uk/wp-content/uploads/2021/10/Definition-of-Picturesque.pdf>; lesedato 12.12.21)

“[N]är engelska neoklassiska kritiker använder honnørsordet “picturesque” för en text, är det ett sätt att prisa dess upphovsman för att han lyckats tillägna sig samma kvaliteter som en målare.” (Jonsson 1983 s. 103)

“The writer, or painter, who views countryside for its visual, inevitably sees it in two dimensions. For all its beauties, it is a paper-thin landscape because by definition it treats landscape superficially, looking at it as if it were a two-dimensional image. What literary responses convey are the more complicated feelings that accompany the visual pleasure, because that view depends on

detachment. The viewer is outside what he is viewing, and the detachment, while it enables that perspective, is also disabling in terms of a relationship to what is being viewed. [...] the arguments and debate over the Picturesque in the years 1794 to 1815. Behind the debate is a feeling shared by all the protagonists and that may be why the controversy can seem so insubstantial [...] the desire once more to humanize the landscape.” (David Lambert i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587101.pdf>; lesedato 12.10.22)

“The Picturesque, especially as it evolved under William Gilpin’s tutelage, represents a ‘way of seeing’ rural life and activity.” (David Lambert i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587101.pdf>; lesedato 12.10.22)

Den engelske kunstneren og forfatteren William Gilpin var blant de som skapte ideen om det pittoreske, i *Observations on the River Wye and several parts of South Wales, etc. relative chiefly to Picturesque Beauty; made in the summer of the year 1770* (1782). Boka ble illustrert med tegninger basert på Gilpins egne skisser. “This set of essays by William Gilpin formalises his personal views on the ‘picturesque’. The idea of the picturesque was a popular one in the late eighteenth century, emerging as a backlash against earlier ideas of symmetry and proportion. Gilpin was one of the early proponents of the picturesque landscape and wrote several books on the subject. These often took the form of edited journals of tours he had taken throughout Britain in the summer months. The routes taken by Gilpin – down the River Wye, through Devon & Cornwall, to the Lakes, into Scotland – were followed by both professional and amateur artists alike, and Gilpin’s recommendations were taken into account when sketches were made. Gilpin believed that an artist could use their own license to make a view more picturesque and these essays exemplify that. One passage for instance recommends that the water in a lake be made to appear rougher than it is in reality by paying particular attention to the slightest undulations of the surface.” (<https://www.royalcollection.org.uk/collection/1151698/three-essays-on-picturesque-beauty-on-picturesque-travel-and-on-sketching>; lesedato 11.05.18)

“The picturesque is an aesthetic category developed in the eighteenth-century to describe, in the words of artist and author William Gilpin (1724-1804), ‘that peculiar kind of beauty which is agreeable in a picture’. It was associated with fashionable landscape gardening, however its cultural significance extended far beyond this. [...] Gilpin published guidebooks to picturesque destinations such as the Wye Valley and the Lake District, and essays explaining how to sketch picturesque scenery. Poetry describing specific landscapes and coffee-table books filled with prints were also popular means of experiencing the picturesque. [...] the true qualities of the picturesque which were roughness, sudden variation, and irregularity. [...] applicable to all works of art, music, architecture, and literature.” (Jessica Fay i <https://www.nationaltrust.org.uk/features/what-is-the-picturesque->; lesedato 03.03.22) “Gilpin in fact wrote an essay on “Picturesque Travel,” effectively explaining how to “create” the picturesque in your mind’s eye when you

view landscapes.” (<https://www.siue.edu/~jvoller/Common/picturesque.html>; lesedato 12.02.22)

“In 1794 Gilpin’s practical ideas for encouraging a ‘picture-imagination’ when travelling was developed into abstract picturesque theory by the two Herefordshire squires Richard Payne Knight and Uvedale Price. [...] John Nash had also learned from Price and Knight and had met Repton in 1790. It was a true meeting of minds in terms of picturesque planning.” (Mavis Batey i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587022.pdf>; lesedato 12.10.22) Humphry Repton skrev bl.a. *Sketches and Hints on Landscape Gardening* (1794) og *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening: Including some Remarks on Grecian and Gothic Architecture, collected from various Manuscripts, in the possession of the different Noblemen and Gentlemen, for whose use they were originally written; the whole tending to establish fixed Principles in the respective Arts* (1816).

De to britiske prestene Richard Payne Knight og Uvedale Price var fra slutten av 1700-tallet opptatt av pittoresk estetikk. “Knight challenged Price’s definition of the Picturesque in his second edition of *The Landscape* in 1795 and Price counter-attacked in 1801 with a light-hearted *Dialogue on the Distinct Characters of the Picturesque and Beautiful* in which Knight appears as Mr Howard, Price himself as Mr Hamilton, and, as a punchbag, a third Mr Seymour, who knows nothing about the Picturesque but is anxious to learn, is introduced. Mr Seymour is mystified by the way the two picturesque connoisseurs on their walk enthuse about a hovel under a gnarled oak, a rude cottage, thorns, heath, gypsies in the shadows, pollard oaks and a rusty donkey. Knight explains that the appreciation of these rugged ideas has been learned from painters but Price assures him that this appreciation comes intrinsically from the objects themselves. Mr Seymour is still inclined to think picturesque objects are plain ugly.” (Mavis Batey i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587022.pdf>; lesedato 12.10.22)

“The invocation of a painterly model with which natural scenery might be compared was a key feature of the transformation of the landscape into an aesthetic object. For such an invocation assured the educated aesthete that his musings over the beauties and immensities of a landscape had a high-art precedence. [...] Rusticity was a key hallmark, an ideal of man living happily within the elements of nature. It was an ideal that placed emphasis not just on the appeal of natural landscapes but on certain features which we thought to be especially characteristic of the organic side of nature, such as the withered bough of an ancient tree, for instance, or even the ruinous form of an old castle embedded in a mountainside. [...] The Picturesque movement was the apogee in the taste for nature and the natural during the eighteenth century. A decisive contribution to the formation of the Picturesque was made by William Gilpin in the form of series of tour guides which attempted to codify the practice of Picturesque tourism. In his first such handbook, *Observations of the River Wye* (1782), Gilpin seeks to define the rules of the Picturesque: “that of not merely describing; but of adapting the description of

the natural scenery to the principles of artificial landscape; and of opening the sources of those pleasures, which are derived from comparison.” [...] For Gilpin, the chief consideration when viewing a landscape was whether the scene was fit to be made into a picture. Clearly, a prior notion of how a picture should look informs this criterion. [...] it was in the projection of an artistic or literary prototype upon the viewed landscape that offered that sharpest pleasure. “Thus,” as Malcolm Andrews points out, “a Welsh valley acquired a higher aesthetic value if it looked like a Gaspard Dughet painting.” ” (Christopher P. Jones i <https://medium.com/thinksheet/the-picturesque-913cb8254447>; lesedato 03.03.22)

“[I]n the eighteenth century aesthetic theories of both landscape painting and gardening refer to literature almost like a touchstone. [Den engelske kunstneren og landskapsarkitekten William] Kent was said in his garden designs to have ‘realize[d]’ the beautiful descriptions of the poets, for which he was peculiarly adapted, by being a painter; Walpole defined ‘Poetry, Painting and Gardening’ as ‘the Science of Landscape’ and William Mason who of course coined the phrase about the gardener possessing ‘the poet’s feeling and the painter’s eye’, reported that ‘Mr Kent frequently declared he caught his taste in gardening from reading the picturesque descriptions of Spenser’.” (David Lambert i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587101.pdf>; lesedato 12.10.22)

Thomas Daniell var en engelsk landskapsmaler. “It was the Daniells, Thomas and his son William, who fired the romantic imagination and gave a new dimension to the Picturesque by their depiction of oriental buildings and scenery. They first published, in 1788, *Select Views of India*, which was followed, in 1810, by *Picturesque Voyage to India*. They made a vast stock of drawings of Hindu temples, Moghul mosques and tombs and palaces, which were not just picturesque impressions but accurately delineated by camera obscura.” (Mavis Batey i <https://www.jstor.org/stable/pdf/1587022.pdf>; lesedato 12.10.22)

Den britiske 1800-tallsforfatteren og estetiske teoretikeren John Ruskins “discussion of the picturesque in the fourth volume of *Modern Painters* [...] explains that the “essence of picturesque character” lies in “sublimity not inherent in the nature of the thing, but caused by something external to it; as the ruggedness of a cottage roof possesses something of a mountain aspect, not belonging to the cottage as such” (6.10). Ruskin had in fact used the same example previously in *The Stones of Venice*: “When a highland cottage roof is covered with fragments of shale instead of slates, it becomes picturesque, because the irregularity and rude fractures of the rocks, and their grey and gloomy colour, give to it something of the savageness, and much of the general aspect, of the slope of a mountain side. But as a mere cottage roof, it cannot be sublime, and whatever sublimity it derives from the wildness or sternness which the mountains have given it in its covering, is, so far forth, parasitical.” (11.159) His example of the rugged cottage roof reveals that the picturesque is a reduced form of the sublime which possesses its sharp oppositions and asymmetry without the large scale necessary to create impressions

of grandeur. Since the irregular variety, which Ruskin takes to be the chief distinguishing mark of the picturesque, lacks any dominant unity, it does not partake of the beautiful; since it lacks vastness, it cannot produce the powerful emotions of the sublime. Depending in part on “resemblance or association” (8.237) of things sublime, the picturesque produces a minor form of delight.” (George P. Landow i <http://www.victorianweb.org/authors/ruskin/atheories/3.2.html>; lesedato 05.02.18)

I boka *Chateaubriand' Natural Scenery: A Study of his Descriptive Art* (1946) skiller Thomas C. Walker mellom klassiske, pittoreske og sentimentale naturframstillinger.

Plasseringsrom

(_memoreringspraksis) Det kunne være hele bygninger som personen plasserte tingene som skulle huskes: kirker, klostre, borger, tårn og amfiteater (Berns og Neuber 2000 s. 25). Johann Heinrich Alsted anbefaler i verket *Encyclopaedia* (1630, 7 bind) å tenke seg byer, klostre, slott, private hus og private værelser (Berns og Neuber 2000 s. 133).

“Ved å bruke steder du allerede kjenner for å lagre ny informasjon, vil du ikke trenge å lære deg noen spesielle huskesystemer. Du har jo allerede de huskestedene du trenger for å komme i gang. Det beste er å velge ut steder du føler deg helt trygg, slik som i hjemmet ditt. Dersom det er 10 hovedpunkter i talen du vil huske, er alt du trenger å gjøre å visualisere disse mini-handlingene på forskjellige steder i hjemmet ditt. Plasserer du dem i den rekkefølgen du vanligvis beveger deg gjennom rommene om morgenen, er det umulig for deg å glemme rekkefølgen – du gjør det jo hver dag. [...] Når vi nå har laget huskestedene, er alt vi må gjøre å plassere innholdet vi vil kommunisere på disse stedene.” (Carnegie 1962)

I 11. del (eller “bok”) i verket *Institutio oratoria* anbefaler den romerske retorikeren Quintilian den som skal huske noe, å forestille seg et hus med mange rom. Deler av teksten som skal framføres som tale, plasseres deretter mentalt i rommene (Berns og Neuber 2000 s. 481). Ved å gå gjennom rommene i tanken kan taleren huske poengene og hvilken rekkefølge de skal komme i. Husets rom bør markeres med bestemte tegn, som står i en likhetsrelasjon til innholdet i teksten (s. 481). Det bør ikke være for store tekstbiter og poenger som plasseres slik. Å gi teksten en språklig rytme og en metrisk struktur hjelper også til å huske den. Quintilian mener at den visuelle forestillingsevnen er fundamentet for hukommelseskunsten (s. 842).

Verk om den greske filosofen Aristoteles' kategorier og inndelinger ble på 1600-tallet noen ganger illustrert med bilder av f.eks. et amfiteater med mange rader,

hager med ulike planter og bed, og festninger med tårn, kanoner og lignende. På delene av teatrene, hagene, festningene, trærne med sine mange grener, salene med mange søyler osv. var det påskrevet navn fra aristotelisk metafysikk, etikk, retorikk, logikk m.m. (Berns og Neuber 2000 s. 495-497). Dette gjorde det lettere for leseren å huske filosofens inndelinger, og kunne altså brukes som hukommelseshjelp (s. 500). En tegner av et verk med slike visuelle oversikter skrøt av at studenter i løpet av en måneds tid kunne lære seg grunnlaget for alle vitenskaper (Berns og Neuber 2000 s. 505).

“Reiseruteteknikken er en av de vanligste [hukommelsesteknikkene]. Den går ut på at du velger et kjent område, en “reiserute”, og så plasserer ulike stikkord og bilder på denne reiseruten i tankene dine. Da Oddbjørn By – tidligere verdensrekordholder i å huske siffer – studerte historie, brukte han selv denne teknikken. For å huske den kalde krigen så han for seg huset til en kamerat for deretter å plassere stikkord som “Marshall-hjelpen”, “Berlin-blokaden” og “NATO-opprettelsen” rundt omkring i huset. Hvert stikkord fikk et bilde; Marshall-hjelpen fikk en marshmallow, Berlin-blokaden en berlinerbolle og NATO en NATO-soldat. Han kunne da gå rundt i huset i tankene sine og finne bildene i de ulike rommene.” (*A-magasinet* 29. august 2014 s. 38)

Pleonasme

(_litterær_praksis) Ord som ikke gir noe ny informasjon etter det som allerede har blitt uttrykt. En “smør på flekk”-formulering.

Eksempler: “Ridende rytter til hest.” “Marie skrev en tale med vilje.” “Hun sparket katten med en av føttene.” “Han er en ugift ungar som fikk barn med en kvinnelig mor.”

I en strofe i tyskeren Heinrich Heines *Atta Troll: En sommernattsdrøm* (1843/1847) står det:

“Gråt hun og ble sinnssyk

Og døde i kjærlighetsgalskap.

(Kjærlighetsgalskap! Pleonasme!

Kjærligheten er jo galskap!)”

Pliktavlevering

Den franske kongen Frans 1. innførte på 1500-tallet en pliktavleveringslov for bøker. Hvert fransk trykkeri måtte sende et eksemplar av alle bøkene de trykte til det kongelige bibliotek (Glambek og Christensen 1971 s. 49).

Podkasting

Engelsk “podcast”. En blanding av ordene “iPod” og “broadcasting” (kringkasting). En teknisk framgangsmåte for å spre lyd- og videoopptak på Internett.

Poengsanking

(_ dataspill) Egenskapene og styrkene til avataren og andre figurer i et dataspill måles ofte i tall og poenger. Spilleren får eller mister poenger avhengig av prestasjoner.

Poet laureate

Ærespoet. Utnevnt av en stats myndigheter.

“Originally the poet appointed by the king or queen of England to write occasional verse to celebrate royal or national events. In return the poet laureate received a stipend. Ben Jonson was the first unofficial poet laureate although Edmund Spenser did receive a pension from Elizabeth I after flattering her in *The Faerie Queene*. Jonson was succeeded by Sir William D'Avenant but John Dryden became the first official poet laureate in 1668. Traditionally English poets laureate are appointed for life but Andrew Motion, the current laureate, is the first to be appointed for ten years. The requirement to write occasional verse is no longer enforced. [...] In the USA, the title of poet laureate was officially established in 1985 by the Senate. The post is salaried but is only held, on average, for 1-2 years. However, a number of unofficial poets laureate held the post prior to this date – starting with Joseph Auslander in 1937.” (http://www.poetsgraves.co.uk/glossary_poetic_terms_p.htm; lesedato 11.12.12)

Den skotske lyrikeren Carol Ann Duffy var den første kvinnen som ble Storbritannias poet laureate, utnevnt i 2009.

Polemikk

(_sjanger) En ord-kamp der det brukes sterke formuleringer og frontene står tydelig mot hverandre. Brukes om meningsstridigheter innen f.eks. kunst, vitenskap eller politikk, og som sjangerbetegnelse.

Eksempel:

Rune Slagstad: *Utvalgte polemikker* (2005)

Polemisk henvisning

I den store franske *Encyklopedien* på 1700-tallet var det noen polemiske henvisninger, blant annet fra den relativt ortodokse artikkelen ”Jesus Christus” til den relativt kjetterske artikkelen ”Eklektisme” (Klepper, Mayer og Schneck 1996 s. 91). Den mest polemiske henvisningen var fra ”Kannibal” i et av leksikonbindene til ”Nattverd” i et annet bind.

Den tyske forfatteren Ewald Gerhard Seeligers *Svindelens håndbok* (1922) er et filosofisk verk. I boka bruker han ”uforskammete krysshenvvisninger” (Gräfrath 1993 s. 92), bl.a. fra ”Sølibat” til ”Preste-kokke” (”Pfarrersköchin”).

Politisk litteratur

Sitatboka *Maos lille røde* ble trykket i nesten en milliard eksemplarer på kinesisk, og betalt for av kommunistpartiet (*Dagbladet* 2. januar 2008 s. 38).

Den pakistansk-amerikanske forfatteren Mohsin Hamids roman *The Reluctant Fundamentalist* (2007) handler om en fremmedgjort pakistaner i USA som blir politisk radikalisert. “A less sophisticated author might have told a one-note story in which an immigrant’s experiences of discrimination and ignorance cause his alienation. But Hamid’s novel, while it contains a few such moments, is distinguished by its portrayal of Changez’s class aspirations and inner struggle. His resentment is at least in part self-loathing, directed at the American he’d been on his way to becoming. For to be an American, he declares, is to view the world in a

certain way – a perspective he absorbed in his eagerness to join the country’s elite. [...] It seems that Hamid would have us understand the novel’s title ironically. We are prodded to question whether every critic of America in a Muslim country should be labeled a fundamentalist, or whether the term more accurately describes the capitalists of the American upper class. Yet these queries seem blunter and less interesting than the novel itself, in which the fundamentalist, and potential assassin, may be sitting on either side of the table.” (<http://www.nytimes.com/2007/04/22/books/review/Olsson.t.html>; lesedato 19.12.14)

Polyfoni

Mangfoldet av stemmer i en situasjon eller en tekst, f.eks. i en roman, der det ikke er gitt hvilken av romanpersonene som sitter med “sannheten”.

[“For så langt fra å fremstille Dostojevskij som verdirelativist, sier Bakhtin at Dostojevskij i polyfonien av stemmer og ideer anstrenger seg for å oppfatte et ord og en stemme sannere enn hans egen.” (Jostein Børtnes i Egeberg og Fasting m.fl. 1982 s. 23)]

[se leksikoninnførselen om roman]

Polygraf

Se *Litteraturhistoriske tekstpraksiser* (2008) s. 136

Den amerikanske statsmannen og presidenten Thomas Jefferson (USAs tredje president på begynnelsen av 1800-tallet) skaffet seg en polygraf i 1804, som var lagd av John Isaac Hawkins. Den var basert på prinsippene til en pantograf, som er et stativ som gjør at det å tegne, f.eks. en matematisk figur, samtidig frambringer en helt ekvivalent tegning på samme ark eller et annet ark. Hawkins fikk amerikansk patent på sin oppfinnelse i 1803, men overdro rettighetene Charles Willson Peale i Philadelphia, som begynte produksjon av polygrafer. Han forbedret designet i flere omganger, og Jefferson kjøpte noen av versjonene. Jefferson foretrakk modeller med kun to penner, én av dem til å skrive med selv.

I Tom Hoopers tv-serie *John Adams* (2008), som handler om USAs 2. president, ser vi i siste episode Thomas Jefferson skrive med en polygraf.

Franskmannen Etienne-Jules Marey videreutviklet midt på 1800-tallet polygrafien til et apparat som kunne brukes på mange måter (Meinel 1997 s. 127).

I dag brukes ordet vanligvis om en løgndetektor.

Polyhistor

En person som er godt belest og har grundige kunnskaper innen flere fag (f.eks. innen både naturvitenskaper og humanistiske fag). En person som har “innsikt i mange disiplinar” (Grepstad 1998 s. 611), f.eks. både historie, filosofi, biologi og kjemi.

Polymetri

(_litterær_praksis) Kunstnerisk motivert veksling mellom versemønstre og strofeformer i et lyrisk verk, eventuelt et versdrama.

Polymetrisk drama

(_sjanger) Versedrama der strofeformene veksler i løpet av teksten.

Polyptoton

(_litterær_praksis) En type gjentakelse der variasjoner av samme ord brukes (kombinasjoner av substantiv, verb, adjektiv og adverb). Eksempler: “den ville villelse avløser rådvillheten”, “kreftenes urkraft uttrykkes kraftfullt”.

“Polyptoton is a device in which there is a repetition of words with the same root for rhetorical effect. For example, the words dictionary, dictation, and contradict all share the same Latin root word of “dict,” which means “say” and thus the following sentence is an example of polyptoton: “Never contradict the dictionary when you’re taking a dictation.” There are thousands of potential polyptoton examples in English. Authors use this device to build on a central theme both in the sound of the language and contextually. [...] the original definition of polyptoton hinted at the different cases that a word can have, such as nominative, accusative, and genitive.” (<http://www.literarydevices.com/polyptoton/>; lesedato 31.03.16)

Poplyrikk

(_sjanger, _lyrikk) Lyriske tekster som inngår i sanger og musikalske arrangementer. Lyrikk som ikke primært blir lest, men lyttet til og sett. Kalles rockepoesi, raplyrikk m.m.

Det finnes en enorm mengde ulike musikkstiler/-typer og tekst som tilhører de ulike sangene innen hver stil.

“En diktbok kan sammenlignes med en notesamling. De som leser noter, kan ha mye glede av det. Folk flest vil ikke ha glede av det før notene blir spilt. Sånn er det med både musikk og poesi.” (Håvard Rem i *A-magasinet* 19. februar 2010 s. 15)

“Helt siden The Last Poets og Gil Scott-Heron satte musikk til sine rytmiske dikt har *rapping* vært den viktigste formidlingskanalen for unge svarte amerikanere [...] Chuck D i Public Enemy, Rakim, Nas, Jay-Z, KRS-One, Notorious B.I.G., Vast Aire i Cannibal Ox, GZA og Redman [...] 2Pac hyllet mor og skrev såre låter om tenåringsgraviditet i det ene øyeblikket, for så å tøffe seg med våpen- og dopromantikk i det neste.” (*Morgenbladet* 23.–29. mai 2003 s. 11) Amerikaneren Richard Goldstein skrev en bok om den hvite rapperen Eminem og påpekte “den sadistiske, maskuline aggresjonen” i hans musikk.

“[V]i venter på at Bob Dylan skal få nobelprisen i litteratur for de makeløse tekstene på platen *Saved* (1980)” (*Morgenbladet* 11.–17. februar 2011 s. 38).

“Med tekster om smugling, kokain og drap danner Narcocorridos lydsporet til Mexicos brutale narkokrig. Det er også en av landets mest populære musikkjangere. [...] I 2006 hadde Valentín Elizalde en hit med “A mis enemigos” – “Til mine fiender”. Sangen slo svært godt an blant medlemmene av et kartell, men kostet ham trolig også livet – da Elizalde ble meiet ned med maskingevær etter en konsert, ble det antatt at en rivaliserende gjeng sto bak.” (*Morgenbladet* 3.–9. juni 2011 s. 26-27)

Portal

En slags digital inngangsport til en stor mengde stoff. En sammenstilling av stoff som brukeren kan utforske ved å klikke på ord og ikoner.

“Portaler kan kanskje enklest defineres som internettsider som forsøker å gi deg en mest mulig komplett oversikt over hva som rører seg på Internett og i nyhetsbildet,

slik at du skal fristes til å bruke sidene som forhåndsvalgt startside for browseren.”
(Larsen 2000 s. 90)

En portal er vanligvis samtidig en søkemotor, nyhetsside, informasjonstjeneste (linker til trafikkinfo m.m.) og diskusjonsforum, skrev en fransk forsker i 1998 (Vetraino-Soulard 1998 s. 19).

Portnode

(_digital, _sjanger) Engelsk: “splash page” eller “front door”.

En digital introduksjonsside. En side på Verdensveven som er en port inn til f.eks. et nettsted. Portnoden inneholder lite informasjon, den har en inkoativ funksjon ved kun å begynne noe, og å være første og innledende fase. Den innbyr ikke til mange valg eller til å klikke ut fra ulike interesser, men skal vekke vår skuelyst, og kanskje gi et løfte eller komme med gåtefull, indirekte (primært visuell) informasjon om hva som følger i andre noder/dokumenter.

Port-metaforen er egnet fordi det på en vanlig port kan stå hvem som ikke har adgang, eller hvem rommet innenfor er tiltenkt. Portnoden kan også brukes for å pirre nysgjerrigheten uten å informere entydig.

Portrettbok

(_sjanger) Undersjanger av biografi. En biografisk bok som vektlegger personens nåtidssituasjon.

En selvbiografi svarer på “Hva har jeg gjort?”, mens en portrettbok svarer på “Hvem er jeg?” (Tadié 1987 s. 259).

Posthum

Alle Shakespeares skuespill ble publisert posthumt, i Folio-utgaven fra 1623 som to av hans tidligere skuespillerkolleger stod bak, John Heminge og Henry Condell (Rudorff 1991 s. 8).

Bare sju av den amerikanske poeten Emily Dickinsons dikt ble publisert mens hun levde – mot hennes vilje – mens 1775 dikt ble funnet etter hennes død. Det første utvalget av disse ble trykt i 1890 av hennes venn og litterære veileder Thomas Wentworth Higginson.

“John Addington Symonds wrote [i 1873], but did not publish, *A Problem in Greek Ethics*, a skillful apologia for homosexuality, a plea in the guise of an exploration [...] *A Problem in Greek Ethics, Being an Inquiry into the Phenomenon of Sexual Inversion Addressed to Medical Psychologists and Jurists* [...] Printed privately in ten copies in 1883, it was published posthumously in 1901, but then only in 100 copies” (Gay 1986 s. 241).

“Poeten og Nobelvinneren Juan Ramón Jiménez [...] vekker sinne i nonneordenen Holy Rosary med posthume, erotiske dikt. Årsaken er at Jiménez angivelig hadde forhold til minst tre søstre fra Holy Rosary-ordenen, og disse blir intimt hyllet i diktene. Jiménez ville ikke at lyrikken skulle publiseres mens han levde av hensyn til sin kone, skriver [den spanske avisen] El País. Men nå, hvis forlaget tør å trosse nonnene, får vi møte dem alle tre: Søster Amalia Murillo, Søster Filomena og, den deiligste av dem alle; Søster Pilar Ruberte” (*Morgenbladet* 22.–28. juni 2007 s. 31).

Franz Kafkas (uferdige) romaner *Prosessene*, *Slottet* og *Amerika* ble utgitt etter forfatterens død, av vennen Max Brod mot Kafkas ønske. Kafka hadde skrevet at alle hans etterlatte manuskripter skulle tilintetgjøres. Nesten alle verkene til den portugisiske dikteren Fernando Pessoa ble utgitt posthumt (Quinsat 1990 s. 257).

Forfatteren Vladimir Nabokov, mest kjent for å ha skrevet romanen *Lolita* (1955), ba sin familie om å brenne de siste tekstene han skrev før han døde i 1977. I 2008 ble likevel det uferdige manuset *The Original of Laura* gitt ut av Nabokovs sønn (*Dagbladet* 29. april 2008 s. 47).

Den svenske forfatteren Stieg Larsson debuterte som skjønnlitterær forfatter etter sin død i 2004. Hans tre bøker *Män som hatar kvinnor* (2005), *Flickan som lekte med elden* (2006) og *Luftslottet som sprängdes* (2007) ble alle store salgssuksesser.

Postill

(_sjanger, _sakprosa) Avledet av det latinske “post illa verba textus”: “etter disse skriftens ord”. En prekensamling; undersjanger av oppbyggelseslitteratur. En liten bok med religiøst oppbyggelige tekster, f.eks. bibelsitater (med kommentarer) og prekener. En bok med utlegninger av tekster fra Bibelen.

En samling prekener og lignende som leses hjemme, kalles en “huspostill”. Huspostiller fungerte som andaktsbøker.

“En huspostill er en samling med kristne, oppbyggelige tekster der det er angitt en lesning for hver dag i året. Ordet *postill* kommer fra latin *post illa verba textus*, “etter disse tekstens ord”, og ble gjerne brukt om anvisningene til presten i middelalderens prekensamlinger og etter hvert om en samling av prekener over kirkeårets tekster. Huspostillen er en forenkla versjon av dette, som gjerne har et vers fra en bibeltekst og en kort tekst som belyser denne. Huspostillene var viktige for utbredelse av lesekyndighet etter reformasjonen. De var såpass billige at man de fleste hjem kunne ha en, og ofte kunne dette være den eneste boka som fantes i huset. Også i dag finner man slike bøker, selv om de nå ikke lenger er nærmest obligatoriske i alle hjem.” (<https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Huspostill>; lesedato 28.08.18)

“En huspostill er en veiledning for Guds barn. Fra middelalderen av ble huspostillen gjerne bok nummer to i de mange hjem hvor Bibelen allerede var nummer en. Og flere bøker enn disse to hadde de fleste ikke.” (https://www.tanum.no/_huspostill-for-unge-mennesker-karsten-isachsen-9788230206720; lesedato 05.09.18)

Bertolt Brecht: *Bertolt Brechts huspostill med veiledninger, sangnoter og et tillegg* (1927) – med antikristelig innhold

Karsten Isachsen: *Livsglede: En huspostill* (2002)

Postordresalg av bøker

(_spredningspraksis)

Den amerikanske forfatteren Lewis Wallaces historiske roman *Ben-Hur* (1880) solgte i over en million eksemplarer og ble distribuert av postordrefirmaet Sears & Roebuck. Kundene kunne velge varer, blant annet bøker, fra en stor katalog (Ortoleva 1995 s. 55).

Presensbibliotek

Et bibliotek der det ikke foregår utlån og der samtlige bøker følgelig befinner seg innenfor huset vegger (Glambek og Christensen 1971 s. 50). Bøkene er alltid presente.

Presensbruk

Det å bruke en eller flere bøker på et bibliotek uten å registrere den/dem som utlånt. Presensbruk kan f.eks. bestå i å slå opp for å finne en bestemt opplysning, lese et kapittel (eller hele verket), eller å kopiere fra boka.

Preventivsensur

Også kalt “førsensur”, dvs. at sensurinstansen griper inn før verket er publisert og spredt. Preventivsensur innebærer et “tillatelsesforbehold” mot trykking (Plachta 2006 s. 21). En sensurinstans sitt krav om forhåndsundersøkelse og -godkjennelse av et skrift (flygeblad, bok m.m.) før skriftet kan utgis.

Denne formen for sensur er nesten like gammel som Gutenbergs oppfinnelse av moderne trykkekunst. Biskopen i Mainz innførte i 1460 førsensur for alle trykte skrifter. Mainz ble dermed pionerbyen både teknisk og juridisk når det gjaldt trykt tekst. Mainz-biskopen var ute med sitt forbud ett år før paven kom på banen. Med bullen *Inter multiplices* (1461) påla paven alle katolske biskoper å drive førsensur (Schanze 2001 s. 165-166). Kurfyrsten av Mainz krevde preventivsensur i 1487. Den katolske kirke hadde preventivsensur som allment prinsipp helt til denne praksisen ikke lenger lot seg gjennomføre.

Mange land har hatt både før- og ettersensur. Det gjaldt f.eks. Nederland på 1600-tallet. Her måtte alle trykkeferdige manuskripter sendes til myndighetenes kontrollinstans. Etter at trykkingen var tillatt, gjennomført og bøkene var til salgs hos bokhandlere, kunne representanter for kirken gripe inn og nekte salg av ferdigtrykte verk (Vries 1970 s. 77). Den engelske Copyright Act fra 1709 fjernet preventivsensur samtidig som den fastsatte regler for opphavsrett (Quinsat 1990 s. 367).

Den mest voldelige preventivsensuren er å drepe forfattere og journalister før de får skrevet noe som kan irritere eller bli farlig for andre. “2006 var det dødeligste året på lenge for mediefolk. På verdensbasis ble i alt 113 journalister og medhjelpere drept. Minst 871 ble arrestert. 1472 ble fysisk angrepet eller truet og 56 kidnappet, ifølge Reportere uten grenser [...] Irak er nå verdens farligste land. Her ble 64 journalister drept bare i 2006. I alt har 138 omkommet sia krigen begynte – mer enn dobbelt så mange som i den tjue år lange Vietnam-krigen. [...]” (Torild Skard i *Morgenbladet* 29. juni–5. juli 2007 s. 12)

Privatbibliotek

Greske bøker kom til Roma som krigsbytte i det 2. og 1. århundre f.Kr. Disse bøkene ble værende i privat eie som deler av erobrerens private bibliotek, og i noen tilfeller samlet det seg små grupper av kulturinteresserte i disse bibliotekene (Cavallo og Chartier 2001 s. 21 og 87). Den romerske juristen, politikeren og forfatteren Cicero hadde et bibliotek i hver av sine villaer og en stor mengde tjenere og slaver til å bestyre dem (Polastron 2004 s. 49).

I Roma ble det i løpet av Augustus' keiserdømme et nødvendig statussymbol for alle innen overklassen å ha et eget bibliotek, uansett om de hadde utdanning og likte å lese tekstene eller ikke (Cavallo og Chartier 2001 s. 91-92).

De tyske "eventyr-brødrene" Jacob og Wilhelm Grimms privatbibliotek forvaltes i dag av Humboldt-universitet i Berlin. Brødrene Grimm hadde et av de viktigste åndsvitenskapelige bibliotekene på 1800-tallet.

Produktplassering i medier

Kjente produktmerker tydelig synlig i en film, nevnt i en bok e.l., med en positiv aura rundt seg (en vellykket person i filmen har en Gucci-veske osv.).

"Da Jules Verne utga *Jorden rundt på 80 dager* som føljetong i 1872, kjempet en rekke rederier om å bli nevnt i teksten." (*Morgenbladet* 15.–21. juni 2012 s. 36)

"Produktplassering i film kan spores tilbake til 1940-tallet, men det er først de siste 30 åra produktplasseringen har fungert som en viktig inntektskilde for filmprodusenter. Og grunnen er enkel. Positiv omtale i film og tv-serier kan rett og slett bety liv eller død for produkter. "Sex og singelliv" skal for eksempel ha mye av æren for at Jimmy Choo plutselig ble et av de heteste skomerkene i verden. Og James Bond-filmene har opp igjennom åra vist seg som en sterk markedsføringskanal for rådyre sportsbiler og klokker. Produktomtaler i film kan selvfølgelig også slå motsatt vei. Noe de amerikanske importørene av Merlot fikk kjenne på kroppen etter at Miles (Pual Giamatti) gjennomgående [var] forbannet og nektet å drikke vintypen i 2004-komedien "Sideways". Salget av Merlot sank med nærmere seks prosent i kjølvannet av filmsuksessen." (*Dagbladet* 28. august 2008 s. 44)

Michael Patrick Kings *Sex and the City: The Movie* (2008) "viser minst 69 merker i løpet av to og en halv time med de fire venninnene fra New York". (*Dagbladet* 8. juni 2008 s. 49)

“Den amerikanske våpenindustrien bedriver aktiv produktplassering av våpen i dataspill uten aldersgrenser. Med enkelte spill følger regelrette kataloger med bruksanvisninger for de våpnene som anvendes i spillene og adresser til nærmeste forhandler. [...] Like før jul kunne den amerikanske våpenkontroll-gruppa Violence Policy Center påvise at enkelte data- og videospill som er initiert og velsignet av våpenprodusenter ikke bare inneholder såkalt produktplassering av våpen, men også rene våpenkataloger med linker til våpenforhandlere. Flere av disse spillene hadde heller ingen aldersgrense, og kan fås kjøpt hos store nettbutikker for barn som eToys.com, ifølge rapportens hovedforfatter Marty Langley. Nå er det ikke noe nytt at våpenindustrien annonserer for sine produkter i ulike medier. Denne typen produktplassering har for eksempel blitt et utbredt fenomen i Hollywood, der nyheter innen særlig håndvåpen har fått en stadig mer synlig plass i nye actionfilmer de siste tyve årene. Det store gjennombruddet for denne typen produktplassering inntraff da Schwarzenegger i sin tid benyttet en bestemt type håndvåpen i en av Terminator-filmene, og våpenet som følge av filmen ble en internasjonal storselger. [...] Rådgiver i Statens Filmtilsyn Dag Asbjørnsen har dataspill som spesialfelt, og ser her en utvikling som gjør våpenindustrien i stand til å forme yngre generasjoners forhold til våpen. [...] Et annet spill som Morgenbladet kunne konstatere fåes kjøpt hos eToys.com, er bestselgeren *Half life: Game of the Year*, der du som “first person shooter” får anvende 14 ulike våpen for å trenge gjennom fiendens linjer (sistnevnte spill hadde riktignok en aldersgrense på 17 år, men typisk nok var de euforiske anmeldelsene på samme nettsted skrevet av 12- og 13-åringene).” (Kjetil Lismoen i *Morgenbladet* 19.–25. januar 2001 s. 1)

Profesjonell publiseringssperre

(_maktpraksis) Ikke direkte sensur (i så fall indirekte), men hindringer av f.eks. økonomisk eller militær art som gjør at en forsker ikke kan publisere sine resultater. Publiseringssperren skyldes at visse fakta og informasjonen må holdes hemmelig av f.eks. konkurranse- eller sikkerhetshensyn. Forskeren er vanligvis innforstått med dette og lojal. Hun/han ønsker ikke å spre budskapet fordi det vil være ugunstig (andre bedrifter får vite om en oppfinnelse, en sikkerhetsfare for ens eget land o.l.). Det er ikke i forskerens/forfatterens økonomiske interesse å publisere.

En publiseringssperre kan oppfattes som en kombinasjon av preventivsensur (førsensur) og selvsensur.

Noen forskere er altså “byråkratisk utelukket” (Meyer-Dohm 1969 s. 109) fra å kommunisere åpent og direkte med forskerkolleger. Særlig de forskerne som arbeider i laboratorier i private bedrifter, kan ikke meddele noe til andre forskere som kan innebære å røpe forretningshemmeligheter, nye oppfinnelser og

konkurransefortrinn. Effektivitet og konkurranse er her motsetninger. Forskeren befinner seg i et “lukket miljø” der den gjensidige anerkjennelsen kan være stor innen miljøet, også på grunn av interne publikasjoner.

Profeti

[Profeter i Det gamle testamente; Nostradamus’ profetier]

“Nostradamus er det latinske navnet på Michel de Notredame. [... han fikk utdanning i] gresk, latin, hebraisk, matematikk og urtemedisin. Han lærte også å bruke astrolaben – et instrument til måling av stjerne høyder – og han ble etterhvert meget interessert i alt som skjedde på stjernehimmelen. I de dager var astrologi og astronomi to sider av samme mynt, og magi og medisin var nøye knyttet sammen.” (ukjent forfatter i Nostradamus 1982 s. 7) “Da Nostradamus’ spådommer ble trykt hadde han ordnet dem i 942 firelinjede vers på rim slik at det ble 10 såkalte centurier (av cent = 100). Den syvende centurie hadde bare 42 vers. I tillegg var det en fortale til sønnen César og et brev stilet til Kong Henrik II.” (ukjent forfatter i Nostradamus 1982 s. 13)] Nostradamus publiserte sine første profetier i en almanakk i år 1550, mens den første publiserte samlingen med hans egne tekster kom ut i 1555.

I årene 1550-1700 skal det i Tyskland ha blitt trykket over 300 tekster med profetier, ofte ledsaget av oppfordring til bot, skrevet av protestanter (Messerli og Chartier 2000 s. 307). Eksempler på profetiske forfattere fra perioden var Christoph Kotter, Christina Poniatowska og Nicolaus Drabicius (s. 308).

Stephen Skinners sakprosabok *Profetier* (på norsk 1996) er en gjennomgang av gamle og nyere profetier om hva som skulle skje i verden etter tusenårsskiftet 2000.

Det hender at en roman i ettertid kan leses som en profeti. Den amerikanske forfatteren Morgan Robertson ga i 1898 ut *The Wreck of the Titan, or Futility*, en roman om den oppdiktede luksUSDamperen Titan. Titan er i teksten på sin første reise over Atlanteren, men treffer et isfjell og mange mennesker mister livet. Titan skulle ikke kunne synke. I 1912 var luksUSDamperen Titanic, konstruert for ikke å kunne synke, på sin første tur og sank etter å ha støtt på et flytende isfjell (Marshall *et al* 1982 s. 24).

Progressfunksjon

(_ dataspill) Oppgaver som har progressfunksjon innebærer at de må løses før spilleren kommer videre i spillet.

Prosa

Fra latin “prosa oratio”: “likefram tale”. Alle litterære tekster som ikke er satt opp i bundet form (slik f.eks. dikt er).

Prosaoversettelse

(_ oversettelsespraksis) Å oversette en tekst som er på verselinjer (f.eks. dikt, drama på verselinjer eller epos) til prosa uten verselinjer.

Den tyske forfatteren Christoph Martin Wieland publiserte i 1760-årene tyske prosaoversettelser av 22 av Shakespeares dramaer (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 100).

Prosesorientert skrivning

(_ skrivepraksis) Ofte forkortet til ”POS”.

Den tyske 1800-tallsforfatteren Theodor Fontane brukte svært lang tid på sine romanmanuskripter. Etter å ha kladdet en tekst som skulle bli en roman, gikk det ofte år mens Fontane lagret teksten i en skuff, tok den fram og bearbeidet den, lagret den igjen osv. Også etter at teksten var publisert som avisføljetong, bearbeidet Fontane den på nytt før en bokpublisering (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 226). Franskmannen Gustave Flauberts roman *Madame Bovary* (1857) ble publisert etter årevis med hardt arbeid med å forme teksten.

I et intervju i 1999 sa forfatteren Karsten Alnæs: ”Jeg kan improvisere mer foran PCen [enn foran en tradisjonell skrivemaskin]. Får jeg en spontan idé kan jeg flette den inn mellom to avsnitt hvor jeg ser at teksten passer. Dette var mye vanskeligere i skrivemaskinens tid, da måtte jeg ha en helt annen struktur og selvdisiplin” (Solberg 1999).

Prosessualitet

(_litterær_praksis) “Et sentralt begrep i forbindelse med essayet er formens anvendelse av prosessualitet som virkemiddel. Begrepet vitner om en undersøkende og eksperimentell fremgangsmåte eller teknikk, som tillater essayet å ta opp i seg overraskende assosiasjoner som leser essayisten på avveier i hans argumentasjonsrekke.” (Bull-Gundersen 1991 s. 16)

Prosimetrum

(_sjanger) Et dikterisk verk som veksler mellom bruk av dikt og prosa (Schmitz og Wenzel 2003 s. 20).

Prosopopé

(_litterær_praksis) Fra gresk for “ansikt/figur“ og “gjøre“. Noe fraværende framstilles som om det er til stede og taler. Taleren later som om en fiktiv taler fører ordet, f.eks. forfedrene eller en død person. Det kan også være noe mer abstrakt som blir tillagt å ha ordet, f.eks. lovene (Reboul 2009 s. 140).

Protevs-dikt

(_sjanger, _lyrikk) Oppkalt etter den mytiske havguden Protevs, som ofte endret sin form. Et dikt som bruker de samme ordene i verselinje etter verselinje, men stadig bytter om på rekkefølgen av ordene.

Protokoll

(_format, _sjanger, _sakprosa) F.eks. rettsprotokoll og kondolanseprotokoll. I en kondolanseprotokoll skriver sørgende inn sitt navn og eventuelt en liten hilsen. En beslagprotokoll inneholder beskrivelser av det politiet har tatt beslag i, f.eks. i den mistenktes leilighet.

“I morgentimene 9. april 1940 kom krigen til Norge. Og det så blekket sprutet over vakt-protokollen på Oscarsborg festning. [...] Blekkflekker over hele protokollens venstre side forteller oss at noe dramatisk skjedde i vakta denne natta. Akkurat hva er fortsatt et lite mysterium, men kanskje slo den unge protokollføreren i

forfjamselsen til blekkhuset da festningen avfyrt sitt første kanonskudd mot “Blücher”. Sikkert er det at han ble ved sin post: “Kl. 04.25 dukket plutselig et tysk krigsskib op. Der blev åpnet ill fra begge kanter. (Krigsskibet kontra festningen). Krigsskibet er skutt i brann, ligger utenfor nordholmen”. Klokken 07.00 fører [menig Egil] Gjersø inn ordene “Skibet er sunket.” Den rolige vakta har utviklet seg til en skjebnetime for landet. [...] Protokollen var gjemt og glemt i over tretti år før noen fant den i fagforeningsarkivet til Oslos frisører på 1970-tallet. Hvordan den havnet der, er også et mysterium, men veien videre er kjent. Etter nærmere tre tiår i Arbeiderbevegelsens arkiv ble vaktprotokollen 4. april 2003 overført til Riksarkivet, som oppbevarer Forsvarets arkiver. Og der ligger den, som et flekkete dokument over det øyeblikket da andre verdenskrig innhentet landet.” (http://www.levendehistorie.no/levende/artikler__1/9_april_1940_unikt_dokument_fra_krigens_foerste_timer;lesedato_04.03.12)

Ivo de Figueiredos bok *Mysteriet Ingeborg Køber: En sann historie om spiritisme, kjærlighet og et mulig mord* (2010) handler om spiritisme i Norge i mellomkrigstida, og om et mystisk dødsfall. “Ingeborg var et villig og velegnet medium som i gjentatte seanser kunne falle i transelignende søvn, hvorpå høyre hånd beveget seg over bokstavbrettet, den velkjente plansjetten. De tilstedeværende kunne dermed føre samtaler med åndene, samtaler som ble nedtegnet av byfogd Dahl i 21 bevarte seanseprotokoller.” (*Dagbladet* 27. september 2010 s. 34)

Den tyske forfatteren Erika Runge skrev boka *Bottrop-protokoll* (1968), et eksempel på “protokollført litteratur” (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 431). Boka består av beretninger og meningsytringer fra arbeidere, kvinner og ungdommer i en by i Ruhr-området. Disse muntlige utsagnene var opprinnelig tatt opp på bånd, og er altså autentiske. Meningen er at tekstene skal vise undertrykkelsesmekanismer, men også muligheter for frigjøring. (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 431) Runge var medlem av “Gruppe 61”, en slags forening for tysk proletarlitteratur. *Bottrop-protokoll* ble dramatisert i 1970 med tittelen *For eksempel Bottrop*.

I sammenheng med Verdensveven brukes protokoll om hvordan datamaskinene sørger for at data når fram mellom maskinene i riktig rekkefølge, hvordan dataene “pakkes inn” og “pakkes ut” riktig.

[Ofte bruk av stenografi hos sekretærer, som deretter skriver det inn med normal tekst i en protokoll]

Psalter__

(_sjanger) En andaktsbok til privat bruk. En håndskrifttype som i Norge var spesielt populær på 1100- og 1200-tallet.

Det er bevart et psalter lagd ca. år 1220 i London og som tilhørte Margrethe Skulesdatter (Håkon Håkonssons dronning).

Psevdepigrafi

Det å tillegge et litterært verk en annen forfatter enn den faktiske forfatteren. Den faktiske forfatteren er ofte ukjent, og den oppgitte forfatteren er ofte en berømt person fra gamle tider. Det finnes f.eks. noen kristne salmer som i århundrer var påstått skrevet av kong Salomo.

Psevdospilling

(_dataspill) Alle aktiviteter knyttet til et dataspill som ikke direkte består i spilling, f.eks. lesing av nettsider om spillet eller deltakelse i diskusjonsforum, chattekanaler osv. om spillet. Under psevdospillingen leser spilleren seg opp, diskuterer spillet med andre og legger strategier for spillingen.

Uttrykket brukes av psykologistudenten Pål Fylling Helland og psykologspesialisten Gerhard Relling (med skrivemåten “pseudospilling”) (*Dagbladet* 11. januar 2008 s. 44).

Psevdovitenskap

Fra gresk “psevdo”: uekte, oppdiktet. Vitenskapslignende teorier og aktiviteter, og litteratur basert på disse. Det er omstridt om det faktisk dreier seg om vitenskap. “Psevdovitenskap” er et nedsettende ord, og ingen vil vedkjenne seg å drive med dette.

Vulgarisert psykoanalyse har blitt kalt “pidgin-freudisme” (Madelénat 1984 s. 104). Pidgin er et blandingspråk med enkel grammatikk.

“Vitenskapelig funderte” spekulasjoner er ikke noe nytt, men kjent fra antikken og framover. Et eksempel fra astronomien: Den tyske forskeren Johann Schröter ga i perioden 1791-1802 ut et verk med tittelen *Selenotopografiske fragmenter*, der han

påstod at det fantes liv på månen. Schröter forestilte seg at det fantes tenkende vesener der som levde i en fredelig kultur. Fargeforandringer som kunne observeres fra jorda, skyldtes endringer av dyrket mark. Små flekker kunne være boligområder, hevdet han (Sørensen 2009 s. 204-205).

En som ofte har vært anklaget for å drive med psevdovitenskap, er sveitseren Erich von Däniken. Han forklarer underlige figurer i helleristninger og lignende med at våre forfedre hadde kontakt vesener fra andre planeter.

Pulp-blad

Fra engelsk “pulp”: “tremasse”. Et serieblad trykt på billig papir, med lav kulturell status.

Punkverk

Et verk innen litteratur, tegneserie, film, dataspill m.m. som har noe opprørsk og lekende ved seg og som vanligvis overskrider det historiske korrekte eller sannsynlige. Punk-sjangrene har navn etter energikilden eller den rådende teknologien i den fiktive verdenen som verkene foregår i: steampunk (dampmaskiner), dieselpunk (bensinmotorer), atompunk, solarpunk, cyberpunk. Cyberpunk er science fiction med handling i cyberspace, mens solarpunk kan være f.eks. utopisk økolitteratur. Hver punk-retning har et estetiske reservoar av teknologier, stemninger, stilmidler, personer, steder osv. Punkverk kan være historiske romaner, skrekkromaner, krim, fantasy, dystopi, science fiction, western m.m.

“Punk: has numerous sub-genres, but overall the punk literary genre is categorized by the use of distinct technologies and sciences. There is usually a group of people fighting government corruption (based on the ideologies of punk rock) in a cynical or dystopian setting. Sub-genres include:

Cyberpunk: A world where people have been physically or mentally enhanced.
Ready Player One by Ernest Cline

Steampunk: The story takes place around when steam power first came into use, around the 19th century during the Industrial Revolution, with elements of science fiction and fantasy. Along with science-fiction, steampunk is generally thought of as speculative fiction as well.

Leviathan by Scott Westerfeld

Biopunk: Biopunk stories present genetics and biological experiments gone wrong, focusing on the harmful effects of a character's creation when they change an animal or human's DNA and it turns them into something violent. This sub-genre also falls under 'horror.'

Jurassic Park by Michael Crichton

The Windup Girl by Paolo Bacigalupi" (Gabrielle Segal i <https://bookstr.com/article/obscure-book-genres-you-may-not-know/>; lesedato 23.10.20).

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>